

๔๔. ธรรมกำหนดรู้ชัดหมายจำในอริยสัจ

Exact Perception of the Noble Truths

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

สภาวะการปรุงแต่งจิตที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะจิตหนึ่งๆ นั้น คือ จิตในกระแสวิถิ ที่เรียกว่า “วิถิจิต” ที่มีมูลเหตุจากการสทรคตกับ “กิเลสตัณหา” ทำให้แสดงออกเป็น “กรรม ๓” ไม่ว่าจะ เป็นกุศลในสุขคติ หรืออกุศลในทุคติก็ตาม ได้แก่ กายกรรม ๑ วจีกรรม ๑ มโนกรรม ๑ ซึ่งโดยรวมหมายถึง “ทุกข์-ทุกข์อริยสัจ” ที่เรียกว่า “ปริญญา” คือ การกำหนดรู้ อันเป็นกิจในทุกข์ อันเกิดเนื่องด้วยความยึดมั่นในขันธทั้ง ๕ ได้แก่ “รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ” นั่นคือ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ฉะนั้น เหตุปัจจัยของการเกิดขึ้นของทุกข์นั้น ที่เรียกว่า “สมุทัย-ทุกข์สมุทัยอริยสัจ” ที่เรียกว่า “ปทานะ” คือ การละ อันเป็นกิจในสมุทัย ได้แก่ “อวิชชา-ตัณหา” ทำให้เกิด “อุปาทาน” ที่ตามมาด้วย “อุปัตติภพ-กรรมภพ” ที่เรียกว่า “ปัจจัยอุปบัน-ปัจจัยอุปบันนธรรม” หมายถึง ธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย ซึ่งเกิดผลวิบากแห่งกรรมที่เกี่ยวข้องในสงสารทุกข์เป็นธรรมคา ได้แก่ “ชาติ-ชรา-มรณะ-โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์ะ-โทมนัส-อุปายาสะ” นั่นคือ (๑) “ชาติ” เป็นทุกข์ในเบื้องต้นของ “อุปาทานขันธ” (๒) “ชรา” เป็นทุกข์ในท่ามกลาง (๓) “มรณะ” เป็นทุกข์ในที่สุด (๔) “โสกะ” เป็นทุกข์ถูกเผาผลาญ ด้วยถูกทุกข์ใกล้จะตายเบียดเบียน (๕) “ปริเทวะ” เป็นทุกข์ด้วยการพราเพื่อ เพราะทนทุกข์นั้นไม่ได้ (๖) “ทุกข์ะ” เป็นทุกข์ด้วยความเจ็บป่วยของกาย เพราะประสบกับสัมผัสอันไม่น่าปรารถนา กล่าวคือ “ชาตุกำเรบ” (๗) “โทมนัสสะ” เป็นทุกข์ด้วยการรบกวนทางใจ เพราะเกิด “ปฏิฆะ-ความซึ่งเคียด” ในโทมนัสของปุถุชนผู้ถูกโทมนัสนั้นเบียดเบียน และ (๘) “อุปายาสะ” เป็นทุกข์ด้วยความทอถอนใจของผู้เกิดความตกต่ำ เพราะความโสกะเป็นต้นท่วมท้น แต่ในทางตรงกันข้าม “การดับเหตุแห่งทุกข์” คือ “อวิชชา-ตัณหา” หมายถึง “นิโรธ-ทุกข์นิโรธอริยสัจ” ที่เรียกว่า “สังฉิกิริยา” คือ การทำให้แจ้ง อันเป็นกิจในนิโรธ นอกเหนือจากนี้ ความปรารถนาแห่งการหมั่นเพียรสร้างกุศลและละอกุศล ด้วยการเจริญกรรมฐานภาวนาทั้ง “สมถกรรมฐาน” และ “วิปัสสนากัมมัฏฐาน” อันสทรคตด้วย “อริยมรรค = มรรคมีองค์ ๘-มรรค ๔” ที่เรียกว่า “มรรค-ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ” ซึ่งเป็นแนวทางข้อประพฤติปฏิบัติอันประเสริฐในการดับกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์ เรียกว่า “ภาวนา” คือ การเจริญ อันเป็นกิจในมรรค ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่ต้องกำหนดรู้หมายจำในประเด็นนี้ เรียกว่า (๑) “อริยสัจ ๔” คือ “ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค” (๒) “กิจในอริยสัจ ๔” คือ “ปริญญา-ปทานะ-สังฉิกิริยา-ภาวนา” อันสัมปยุตต์พร้อมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” คือ “สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” แต่อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ทั้งหมดนี้เป็น (๑) จินตามยปัญญา (๒) สุตมยปัญญา และ (๓) ภาวนามยปัญญา ไม่ว่าจะผู้ปฏิบัติธรรมจะอยู่ในวิปัสสนาภูมิหรือนอกวิปัสสนาภูมิก็ตาม.

บทความที่ ๔๔ ประจำปี ๒๕๕๘ – ธรรมกำหนดรู้ชัดหมายจำในอริยสังข์

ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาที่มีปริชาสามารถปฏิเวธเข้าถึง “อริยสังข์ธรรม” ได้นั้น ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วย (๑) “ปัญญาเห็นธรรม” คือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุแห่งทุกข์ เห็นความปราศจากทุกข์ เห็นหนทางในการดับทุกข์ กับ (๒) “ปัญญาตรัสรู้ธรรม” คือ ปัญญาที่สัมปยุตต์ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” หมายถึง “มัคคังคะ ๘” องค์มรรคที่เป็น “อัญญมัคคังควิภาวนญาณ” คือ ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘ ที่เรียกว่า “ธรรมรัตนะ” อันพึงต้องสพรคตด้วย “จริยา ๘” คือ ลักษณะความประพฤติ การครองตน ดังนี้

- (๑) “สัมมาทิฐิ” —เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรืออริยสังข์ ๔ เห็นไตรลักษณ์ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจสมุปบาท นั่นคือ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด คือ มีสัมปชัญญะ ความไม่หลง ความวิจยธรรม ความเห็นชอบ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **ทสฺสนจริยา** [การเห็นด้วยปัญญา–การเห็นตามเป็นจริง]
- (๒) “สัมมาสังกัปปะ” —คำริชอบ ความนึกคิดที่เป็นกุศลจิต ได้แก่ เนกขัมมะ–อพยาบาท–อวิหิงสา นั่นคือ ความตริก ความตริกอย่างแรง ความคำริ ความที่จิตแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ ความความคำริชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **อภิโรปนจริยา** [การตริกอารมณ์แห่งจิต–มุมมองแห่งกระบวนทัศน์ มีความนึกคิดชอบในใจ]
- (๓) “สัมมาวาจา” —เจรจาชอบ ได้แก่ “วจีสุจริต ๔” นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากวจีสุจริต ๔ กิริยา ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุวจีสุจริต ๔ วาจาชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **ปริคคหจริยา** [การกำหนดสำรวม]
- (๔) “สัมมากัมมันตะ” —กระทำชอบ ได้แก่ “กายสุจริต ๓” นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากกายสุจริต ๓ กิริยา ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุกายสุจริต ๓ การงานชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **สมฺภูฐานจริยา** [สิ่งที่ทำขึ้น–สภาพที่ตั้งขึ้นด้วยสำรวม]
- (๕) “สัมมาอาชีวะ” —เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉลาชีพ ประกอบสัมมาชีพ นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากมิฉลาอาชีวะ กิริยาไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่หลอกลวง การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุมิฉลาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **โวทานจริยา** [ความฟ่องแผ้วบริสุทธิ์–การกระทำที่บริสุทธิ์]
- (๖) “สัมมาวายามะ” —พยายามชอบ ได้แก่ “ปธาน ๔–สัมมัตปธาน ๔” นั่นคือ การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ ความพยายามชอบ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **ปคคหจริยา** [ความเพียรที่พอดี–การยกจิตไว้]

- (๗) “สัมมาสติ” — ระลึกชอบ ได้แก่ “สติปัญญา ๔” นั่นคือ ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำความไม่เลือนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทรีย์ สดพละ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **อุปฏฐานจริยา** [สติคมชัด-สติแก่กล้า-การอุปการะจิต]
- (๘) “สัมมาสมาธิ” — ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ “ฌาน ๔” นั่นคือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **อวิกเขปจริยา** [ความไม่ฟุ้งซ่าน-การสำรวจจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน]

และนอกจากนี้ “ปัญญาตรัสรู้ธรรม” ยังต้องสัมปยุตต์ด้วย “โลกุตตรมรรคญาณ” หมายถึง “มัลลญาณ-มรรค ๔” ญาณที่ทำให้บรรลุถึงความเป็นอริยบุคคลทั้ง ๔ ได้แก่ “โสดาปัตติมรรคญาณ-สกทาคามีมรรคญาณ-อนาคามีมรรคญาณ-อรหัตตมรรคญาณ” ที่สงเคราะห์ให้เกิด “ผลญาณ” ในแต่ละขั้นอันสืบเนื่องถึง “อานันตริกสมาธิ” [อรหัตตมรรคสมาธิ] หรือ “อานันตริกสมาธิญาณ” คือ “ญาณในสมาธิอันมีในลำดับ” นั่นคือสมาธิอันไม่มีระหว่าง คือไม่มีอะไรกั้น ให้เกิดผลตามมาทันที ได้แก่ “มรรคสมาธิ” ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกิด “มรรคญาณ” คือ ปัญญาที่กำจัดอาสวะ ตามติดต่อมาในทันที ฉะนั้น “อานันตริกสมาธิญาณ” หมายถึง ปัญญาในการตัดอาสวะขาด “อาสวสมุจเฉท” เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุให้ไม่ฟุ้งซ่าน ที่เรียกว่า “อวิกเขปปริสสุทตตา” ด้วยความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันไม่ฟุ้งซ่านเป็นปฏิบัติต่ออุทธัจจะ หรืออีกนัยหนึ่ง “มรรคญาณ” หมายถึง ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงจากกิเลสขั้นและสังขารนิมิตภายนอกทั้ง ๒ ที่ประกอบด้วยองค์มรรคทั้ง ๘ อันประเสริฐ อันทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ ที่เรียกว่า “อัญญมคคังควิภาวนญาณ” แต่อย่างไรก็ตาม ในการตรัสรู้มหาโพธิญาณนั้น ก็ต้องสงเคราะห์ด้วยแนวคิดทางสายกลางแห่งปัญญา คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติอันยิ่งด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่สรุปลงในหลักไตรสิกขา และ “อริยสัจ ๔” จึงจะทำให้ “สมถพละ” กับ “วิปัสสนาพละ” มีความสมบูรณ์อย่างแท้จริง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะตติกนิทเทศ

[๗๕] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า “สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา” ชื่อว่า “สุตมยญาณ” อย่างไร

ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า “รูปไม่เที่ยง เพราะ ความว่าในรูป เป็นทุกข์ เพราะความว่าน่ากลัว เป็นอนัตตา เพราะความว่าหาแก่นสารมิได้” ชื่อว่า “สุตมย ญาณ” ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ [ให้พิจารณาข้อธรรมย่อในอภิถุญญธรรมแต่ละข้อทั้งหมด คือ (๑) จันท์ ๕ (๒) อายุตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ (๓) อายุตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖ (๔) วิญญาณ ๖ (๕) ผัสสะ ๖ (๖) เวทนา ๖ (๗) เจตนา ๖ (๘) ตัณหา ๖ (๙) วิทก ๖ (๑๐) วิจาร ๖ (๑๑) ธาตุกัมมัญฐาน ๑๖ (๑๒) อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ (๑๓) อายุตนะ ๑๒ (๑๔) ธาตุ ๑๘ (๑๕) อินทรีย์ ๒๒ (๑๖) ธาตุ ๓ (๑๗) ภพ ๕ (๑๘) ฌาน ๔ (๑๙) อัปปมัญญา ๔ (๒๐) อรูปสมบัตติ ๔ (๒๑) ปฏิจสมุปบาท ๑๒ *ดูรายละเอียด ข้างล่าง*] ไม่เที่ยง เพราะความว่าสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะความว่าน่ากลัว เป็นอนัตตา เพราะความว่าหาแก่น สารมิได้ ชื่อว่า “สุตมยญาณ” ชื่อว่าญาณด้วยอรรถว่า “รู้ธรรมนั้น” ชื่อว่า “ปัญญา” ด้วยอรรถ “ว่ารู้ชัด” เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่ ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับ มาแล้วนั้นว่า “สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา” ชื่อว่า “สุตมย ญาณ”

“อภิถุญญธรรม”

- (๑) “จันท์ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
- (๒) “อายุตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
- (๓) “อายุตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโน วิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสส ชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณูปพสัญญา ธรรมสัญญา
- (๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณูปพสัญญาเจตนา ธรรมสัญญาเจตนา
- (๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปพตัณหา ธรรมตัณหา

- (๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โภกฐัพพวิตก ธรรมวิตก
- (๑๑) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โภกฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์
- (๑๒) “ธาตุกัมมัฏฐาน ๑๖” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวี
กถิน อาโปกถิน เตโชกถิน วาโยกถิน นีลกถิน ปิตกถิน โลหิตกถิน โอทาทกถิน อากาศกถิน
วิญญาณกถิน
- (๑๓) “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ
ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น
น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อ มูลตร สมอสังขริยะ
- (๑๔) “อายตนะ ๑๒” = จักขวยตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ
ชีวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โภกฐัพพายตนะ มนายตนะ ธรรมายตนะ
- (๑๕) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญาณธาตุ ฆานธาตุ
คันธธาตุ ฆานวิญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญาณธาตุ กายธาตุ โภกฐัพพธาตุ กาย
วิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
- (๑๖) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชิวิตินทรีย์
อิตถินทรีย์ ปุริสอินทรีย์ สุนอินทรีย์ ทุกอินทรีย์ โสมนัสอินทรีย์ โทมนัสอินทรีย์ อุเบกขินทรีย์
สัททรินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานอินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญสสามิตินทรีย์ [อินทรีย์
ของผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโสคาปัตติมรรคญาณ]
อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จักธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ
โสคาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวิอินทรีย์ [อินทรีย์ของพระชีนาสพผู้รู้จบแล้ว
อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]
- (๑๗) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
- (๑๘) “ภพ ๕” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุญานาสัตถุภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ
- (๑๙) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุคิยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน
- (๒๐) “อัปปมัญญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ
- (๒๑) “อรุปสมวัตติ ๔” = อากาสนัญญาตสมวัตติ วิญาณัญญาตสมวัตติ อากัญญาตสมวัตติ
สมาวัตติ เนวสัตถุญานาสัตถุญายตสมวัตติ
- (๒๒) “ปฏิจจสมุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป
สพายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ
- (หมายเหตุ: ให้พิจารณารายหัวข้อธรรมต่อจาก ข้อ ๑ โดยพิจารณาเป็นรายข้อธรรมย่อย ดังใน ข้อ ๑)

ทุกขสังขนิเทศ

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 410–414 FILE 68)

[๘๐] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วว่า “นี่ทุกขอริยสังข-นี้
ทุกขสมุททยอริยสังข-นี้ทุกขนิโรธอริยสังข-นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข” ชื่อว่า “สุตมยญาณ” อย่างไร

ในอริยสังข ๔ ประการนั้น “ทุกขอริยสังข” เป็น โฉน ชาติเป็นทุกข ๑ ชราเป็นทุกข ๑ มรณะเป็นทุกข ๑ โส
กะเป็นทุกข ๑ ปริเทวะเป็นทุกข ๑ ทุกข์เป็นทุกข ๑ โทมนัสเป็นทุกข ๑ และ อุปายาสเป็นทุกข ๑ ความ
ประจวบกับสังขารหรือสัตว์อันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข ๑ ความพลัดพรากจากสังขารหรือสัตว์อันเป็นที่รัก ก็
เป็นทุกข ๑ ความไม่ได้สมปรารถนา ก็เป็นทุกข ๑ โดยย่อ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข”

“ชาติ” ในทุกขอริยสังขนั้นเป็น โฉน ความเกิด ความเกิดพร้อม ความกำวลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ
ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย ความกลับได้อายตนะ ในหมู่สัตว์นั้นๆ นี้ท่านกล่าวว่า “ชาติ”

“ชรา” ในทุกขอริยสังขนั้นเป็น โฉน ความแก่ ความชำรุด ความเป็นผู้มีฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความ
เป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์นั้นๆ นี้ท่านกล่าว
ว่า “ชรา”

“มรณะ” ในทุกขอริยสังขนั้นเป็น โฉน ความจืด ความเคลื่อนไหว ความแตก ความหายไป ความถึงตาย ความตาย
ความทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งซากศพ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์จากหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์
นั้นๆ นี้ท่านกล่าวว่า “มรณะ”

[๘๑] “โสกะ” ในทุกขอริยสังขนั้นเป็น โฉน ความโสก กิริยาที่โสก ความเป็นผู้โสก ความโสก ณ ภายใน
ความตรอมตรม ณ ภายในความเผาใจ ความเสียใจ ลูกศร คือ ความโสก แห่งบุคคลผู้ถูกความฉิบหายแห่ง
ญาคิระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งสมบัติกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหาย คือ โรคกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูก
ความฉิบหายแห่งศีลกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งทิวฐิกระทบเข้าก็ดี ผู้ประจวบกับความฉิบหาย
อื่นๆ ก็ดี ผู้ถูกเหตุแห่งทุกขอื่นๆ กระทบเข้าก็ดี นี้ท่านกล่าวว่า “โสกะ”

“ปริเทวะ” ในทุกขอริยสังขนั้นเป็น โฉน ความครวญ ความคร่ำครวญ ความรำไร ความเป็นผู้รำไร ความเป็นผู้
ผู้รำพัน ความบ่นด้วยวาจา ความเพ้อด้วยวาจา ความพูดพรั่าเพ้อ กิริยาที่พูดพรั่า ความเป็นผู้พูดพรั่าเพ้อ
แห่งบุคคลผู้ถูกความฉิบหายแห่งญาคิระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งสมบัติกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความ
ฉิบหาย คือ โรคกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งศีลกระทบเข้าก็ดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งทิวฐิกระทบ

เข้าถึงดี ผู้ประจวบกับความฉิบหายอื่นๆ ก็ดี ผู้ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นๆ กระทบเข้าถึงดี นี่ท่านกล่าวว่า “*ปริเทวะ*”

“*ทุกข์*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน ความไม่สำราญ ความลำบากอันมีทางกาย ความไม่สำราญ ความลำบากที่สัตว์เสวยแล้วซึ่งเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาอันไม่สำราญ ทุกขเวทนาซึ่งเกิดแต่กายสัมผัส นี่ท่านกล่าวว่า “*ทุกข์*”

“*โทมนัสสะ*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน ความไม่สำราญ ความลำบากอันมีทางใจ ความไม่สำราญ ความลำบากที่สัตว์เสวยแล้วเกิดแต่สัมผัสทางใจ กิริยาอันไม่สำราญ ทุกขเวทนาซึ่งเกิดแต่สัมผัสทางใจ นี้ท่านกล่าวว่า “*โทมนัสสะ*”

“*อุปายาสะ*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน ความแค้น ความเคือง ความเป็นผู้แค้น ความเป็นผู้เคือง แห่งบุคคล ผู้ถูกความฉิบหายแห่งญาติกระทบเข้าถึงดี ถูกความฉิบหายแห่งสมบัติกระทบเข้าถึงดี ผู้ถูกความฉิบหาย คือ โรคกระทบเข้าถึงดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งศีลกระทบเข้าถึงดี ผู้ถูกความฉิบหายแห่งทัญญูกระทบเข้าถึงดี ผู้ประจวบกับความฉิบหายอื่นๆ ก็ดี ผู้ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นๆ กระทบเข้าถึงดี นี่ท่านกล่าวว่า “*อุปายาสะ*”

[๘๒] “*ความประจวบกับสังขารหรือสัตว์อันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน สังขารเหล่าใด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจในโลกนี้ ย่อมมีแก่บุคคลนั้น หรือ สัตว์เหล่าใดเป็นผู้ไม่หวังประโยชน์ ไม่หวังความเกื้อกูล ไม่หวังความสบาย ไม่หวังความปลอดภัย ไปรังจากโยคกิเลส แก่บุคคลนั้น การไปร่วมกัน การมาร่วมกัน การอยู่ร่วมกัน การทำกิจร่วมกัน กับสังขารหรือสัตว์เหล่านั้น นี่ท่านกล่าวว่า “*ความประจวบกับสังขารหรือสัตว์อันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์*”

“*ความพลัดพรากจากสังขารหรือสัตว์อันเป็นที่รัก เป็นทุกข์*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน สังขารเหล่าใด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ในโลกนี้ ย่อมมีแก่บุคคลนั้น หรือสัตว์เหล่าใด คือ มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้องหญิง มิตร พวกพ้อง ญาติ หรือสาโลहितเป็นผู้หวังประโยชน์ หวังความเกื้อกูล หวังความสบาย หวังความปลอดภัย ไปรังจากโยคกิเลสแก่บุคคลนั้น การไม่ได้ไปร่วมกัน การไม่ได้มาร่วมกัน การไม่ได้อยู่ร่วมกัน การไม่ได้ทำกิจร่วมกันกับสังขารหรือสัตว์เหล่านั้น นี่ท่านกล่าวว่า “*ความพลัดพรากจากสังขารหรือสัตว์อันเป็นที่รัก เป็นทุกข์*”

“*ความไม่ได้สมปรารถนาเป็นทุกข์*” ในทุกขอริยสังขรณ์นั้นเป็น โฉน

(๑) สัตว์ทั้งหลายผู้มี “*ความเกิด*” เป็นธรรมดา มีความปรารถนาเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายอย่ามีชาติเป็นธรรมดา และชาติอย่ามาถึงแก่เราทั้งหลายเลย ข้อนี้อันสัตว์ทั้งหลายไม่พึงได้ตามความปรารถนา แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น นี้ก็เป็นทุกข์

(๒) สัตว์ทั้งหลายมี “ชรา” เป็นธรรมดา มีความปรารถนาเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายอย่ามีชราเป็นธรรมดา และชราอย่ามาถึงแก่เราทั้งหลายเลย ข้อนี้อันสัตว์ทั้งหลายไม่พึงได้ตามความปรารถนา แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น นี่ก็เป็นทุกข์

(๓) สัตว์ทั้งหลายมี “พยาธิ” เป็นธรรมดา มีความปรารถนาเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายอย่ามีพยาธิเป็นธรรมดา และพยาธิอย่ามาถึงแก่เราทั้งหลายเลย ข้อนี้อันสัตว์ทั้งหลายไม่พึงได้ตามความปรารถนา แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น นี่ก็เป็นทุกข์

(๔) สัตว์ทั้งหลายมี “มรณะ” เป็นธรรมดา มีความปรารถนาเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายอย่ามีมรณะเป็นธรรมดา และมรณะอย่ามาถึงแก่เราทั้งหลายเลย ข้อนี้อันสัตว์ทั้งหลายไม่พึงได้ตามความปรารถนา แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น นี่ก็เป็นทุกข์

(๕) สัตว์ทั้งหลายมี “โสกะปริเทวะ ทุกข์โทมนัสสะและอุปายาสะ” เป็นธรรมดา มีความปรารถนาเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายอย่าพึงมีความ โสกะ ความรำไร ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจเป็นธรรมดาเลยและขอความ โสกะ ความรำไร ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจ ไม่พึงมาถึงแก่เราทั้งหลายเลย ข้อนี้อันสัตว์ทั้งหลายไม่พึงได้ตามความปรารถนา “ความไม่ได้สมปรารถนามันนี่ก็เป็นทุกข์”

“โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ในทุกขอริยสังขัจฉนั้นเป็นไฉน อุปาทานขันธ คือ รูป อุปาทานขันธ คือ เวทนา อุปาทานขันธ คือ สัญญา อุปาทานขันธ คือ สังขาร อุปาทานขันธ คือ วิญญาณ อุปาทานขันธเหล่านี้ ท่านกล่าวว่า “โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”

นี่ท่านกล่าวว่า “ทุกขอริยสังขัจฉ”

สมุทยสังนิทเทศ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 447-448 FILE 68)

[๘๓] ในจตุรริยสังขัจฉนั้น ทุกขสมุทยอริยสังขัจฉเป็นไฉน ตัณหานี้ได้อันให้เกิดในภพใหม่ สหระตด้วยนันทิราคะ อันเพติดเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็ตัณหานี้มันแล เมื่อเกิดย่อมเกิดที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ย่อมตั้งอยู่ที่ไหน สิ่งใดเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดในสิ่งนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ก็สิ่งอะไรเล่าเป็นที่รักที่ยินดีในโลก

“ตัณหา ๖”

- (๑) รูปตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รูปตัณหานั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปตัณหานั้น
- (๒) สัททตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่สัททตัณหานั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่สัททตัณหานั้น
- (๓) คันธตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่คันธตัณหานั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่คันธตัณหานั้น
- (๔) รสตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รสตัณหา นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รสตัณหา นั้น
- (๕) โสภณูปพัณณตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่โสภณูปพัณณตัณหานั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่โสภณูปพัณณตัณหานั้น
- (๖) ธรรมตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่ธรรมตัณหา นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ธรรมตัณหา นั้น

“วิตก ๖”

- (๑) รูปวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รูปวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปวิตกนั้น
- (๒) สัททวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่สัททวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่สัททวิตกนั้น
- (๓) คันธวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่คันธวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่คันธวิตกนั้น
- (๔) รสวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รสวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รสวิตกนั้น
- (๕) โสภณูปพัณณวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่โสภณูปพัณณวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่โสภณูปพัณณวิตกนั้น
- (๖) ธรรมวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่ธรรมวิตกนั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ธรรมวิตกนั้น

“วิจารณ์ ๖”

- (๑) รูปวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รูปวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปวิจารณ์นั้น
- (๒) สัททวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่สัททวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่สัททวิจารณ์นั้น
- (๓) คันธวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่คันธวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่คันธวิจารณ์นั้น
- (๔) รสวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่รสวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รสวิจารณ์นั้น
- (๕) โภกฐัพพวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่โภกฐัพพวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่โภกฐัพพวิจารณ์นั้น
- (๖) ธรรมวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดย่อมเกิดที่ธรรมวิจารณ์นั้น เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ธรรมวิจารณ์นั้น

นี่ท่านกล่าวว่า “ทุกขสมุทัยอริยสังข์”

นิโรธสังนิทเทศ

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 451 FILE 68)

[๘๔] ในจตุรริยสังข์นั้น “ทุกขนิโรธอริยสังข์” เป็นไฉน การดับตัณหานั้นด้วยความคลายกำหนดโดยไม่มีเหลือ ความสละ ความสละกิน ความหลุดพ้น ความไม่อาลัย ก็ตัณหานั้นนั้นแล เมื่อละย่อมละได้ที่ไหน เมื่อดับย่อมดับได้ที่ไหน สิ่งใดเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละก็ละได้ในสิ่งนั้น เมื่อดับก็ดับได้ในสิ่งนั้น

“อายตนะภายใน ๖”

- (๑) จักขุ เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่จักขุนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่จักขุนั้น
- (๒) โสตะ เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่โสตะนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โสตะนั้น
- (๓) ฆานะ เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ฆานะนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ฆานะนั้น
- (๔) ชิวหา เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ชิวหานั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ชิวหานั้น
- (๕) กายะ เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่กายะนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่กายะนั้น
- (๖) มานะ เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ใจนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ใจนั้น

“อายตนะภายนอก ๖”

- (๑) รูปทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่รูปนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รูปนั้น
- (๒) เสียงทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่เสียงนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่เสียงนั้น
- (๓) กลิ่นทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่กลิ่นนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่กลิ่นนั้น
- (๔) รสทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่รสนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รสนั้น
- (๕) โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่โผฏฐัพพะนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โผฏฐัพพะนั้น
- (๖) ธรรมารมณ์ทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมารมณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมารมณ์นั้น

“วิญญาณ ๖”

- (๑) จักขุวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่จักขุวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่จักขุวิญญาณนั้น
- (๒) โสทวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่โสทวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โสทวิญญาณนั้น
- (๓) ฆานวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่ฆานวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ฆานวิญญาณนั้น
- (๔) ชิวหาวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่ชิวหาวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ชิวหาวิญญาณนั้น
- (๕) กายวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่กายวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่กายวิญญาณนั้น
- (๖) มโนวิญญาณทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่มโนวิญญาณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่มโนวิญญาณนั้น

“ผัสสะ ๖”

- (๑) จักขุสัมผัสทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่จักขุสัมผัสนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่จักขุสัมผัสนั้น
- (๒) โสตสัมผัสทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่โสตสัมผัสนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โสตสัมผัสนั้น
- (๓) ฆานสัมผัสทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่ฆานสัมผัสนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ฆานสัมผัสนั้น
- (๔) ชิวหาสัมผัสทั้งหลายเป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหาเมื่อละย่อมละได้ที่ชิวหาสัมผัสนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ชิวหาสัมผัสนั้น

“เจตนา ๖”

- (๑) รูปสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รูปสัญญเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รูปสัญญเจตนา นั้น
- (๒) สัททสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่สัททสัญญาเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่สัททสัญญาเจตนา นั้น
- (๓) คันธสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่คันธสัญญาเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่คันธสัญญาเจตนา นั้น
- (๔) รสสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รสสัญญาเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รสสัญญาเจตนา นั้น
- (๕) โสภณสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่โสภณสัญญาเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โสภณสัญญาเจตนา นั้น
- (๖) ธรรมสัญญาเจตนา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมสัญญาเจตนา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมสัญญาเจตนา นั้น

“ตัณหา ๖”

- (๑) รูปตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รูปตัณหา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รูปตัณหา นั้น
- (๒) สัททตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่สัททตัณหา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่สัททตัณหา นั้น
- (๓) คันธตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่คันธตัณหา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่คันธตัณหา นั้น
- (๔) รสตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รสตัณหา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รสตัณหา นั้น
- (๕) โสภณตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมารมณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมารมณนั้น
- (๖) ธรรมตัณหา เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมตัณหา นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมตัณหา นั้น

“วิตก ๖”

- (๑) รูปวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รูปวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รูปวิตกนั้น
- (๒) สัททวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่สัททวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่สัททวิตกนั้น
- (๓) คันธวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่คันธวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่คันธวิตกนั้น
- (๔) รสวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รสวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รสวิตกนั้น
- (๕) โสภณูปภาพวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่โสภณูปภาพวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่โสภณูปภาพวิตกนั้น
- (๖) ธรรมวิตก เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมวิตกนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมวิตกนั้น

“วิจารณ์ ๖”

- (๑) รูปวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รูปวิจารณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รูปวิจารณ์นั้น
- (๒) สัททวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่สัททวิจารณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่สัททวิจารณ์นั้น
- (๓) คันธวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่คันธวิจารณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่คันธวิจารณ์นั้น
- (๔) รสวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่รสวิจารณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่รสวิจารณ์นั้น
- (๕) โสภณูปภาพวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมารมณนั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมารมณนั้น
- (๖) ธรรมวิจารณ์ เป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก ตัณหานี้เมื่อละย่อมละได้ที่ธรรมวิจารณ์นั้น เมื่อดับย่อมดับได้ที่ธรรมวิจารณ์นั้น

นี่ท่านกล่าวว่า “**ทุกขนิโรธอริยสังข์**”

กล่าวโดยสรุป การรู้แจ้งแทงตลอดใน “ทุกขนิโรธอริยสังข์” หมายถึง “การดับตัณหา-นิโรธ” นั้น ด้วยความ
คล้ายกำหนดโดยไม่มีเหลือ ความสละ ความสละคืน ความหลุดพ้น ความไม่อาลัย เมื่อละยอมละได้ที่
“อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” เมื่อดับยอมดับได้ที่ปาทานขันธ ๕ สิ่งใดเป็นที่รักที่ยินดีในโลก “ตัณหา” นี้เมื่อ
ละก็ละได้ในสิ่งนั้น เมื่อดับก็ดับได้ในสิ่งนั้น ซึ่งทำให้เห็น “สัจภาวะแห่งนิพพาน” อันเป็นสันติบพิด้วย
สามารถเป็นปฏิบัติต่อสังขตธรรมทั้งปวง ให้พิจารณาในคำซึ่งมีนัยเช่นเดียวกับคำว่า “นิพพาน” ดังต่อไปนี้

อเสสวิราโค – คลายกำหนดโดยไม่มีเหลือ

อเสสนิโรธ – ดับโดยไม่มีเหลือ

จาโค – ความสละ

ปฏินิสสุคโค – ความสละคืน

มุตติ – ความหลุดพ้น

อนาลโย – ความไม่อาลัย

รากุขโย – ความสิ้นราคะ

โทสกุขโย – ความสิ้นโทสะ

โมหกุขโย – ความสิ้นโมหะ

ตณฺหกุขโย – ความสิ้นตัณหา

อนุปฺปาโท – ความไม่เกิด

อปฺปวตฺตํ – ความไม่เป็นไป

อนิมิตฺตํ – ความไม่เป็นไป

อปฺปณฺนิหิตํ – ความไม่มีที่ตั้ง

อนายุหนํ – ความไม่มีกรรมเป็นเหตุปฏิสนธิ

อปฺปปฏิสนฺธิ – ความไม่สืบต่อ

อนุปฺปตฺติ – ความไม่อุบัติ

อคฺติ – ความไม่มีคติ

อชาตํ – ความไม่เกิด

อชรํ – ความไม่แก่

อพฺยาธิ – ความไม่เจ็บ

อมตํ – ความไม่ตาย

อโสภํ – ความไม่โสภ

อปฺริเทวํ – ความไม่ร้องไห้คร่ำครวญ

อนฺุปายาสํ – ความไม่เหือดแห้งใจ

อสงฺกิลิฏฺฐํ – ความไม่เศร้าหมอง

มัคคสังนิทเทศ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 457-460 FILE 68)

[๘๕] ในจตุรอรียสังัจฉนั้น “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอรียสังัจฉ” เป็นไฉน อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อนึ่ง องค์มรรคทั้งหมดใน “โลกิยมรรค” นั้น เป็นอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในอารมณ์ ๖ [รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์] ตามสมควร ส่วนใน “โลกุตตรมรรค” ได้แก่

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาทิฏฐิ” เป็นไฉน ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขมุทฺย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาทิฏฐิ” อนึ่ง “สัมมาทิฏฐิ” อันเป็น “ปัญญาจักษุ” ถอน “อวิชชานุสสัย” โดยมี “นิพพาน” เป็นอารมณ์ของความเป็นอริยะ เป็นไปแล้วด้วยการแทงตลอด “อรียสังัจฉ ๔”

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาสังกัปปะ” เป็นไฉน ความดำริในความออกจากกาม ความดำริในความไม่พยายาบท ความดำริในความไม่เบียดเบียน นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาสังกัปปะ” อนึ่ง “สัมมาสังกัปปะ” คือ การยกขึ้นสู่บทแห่งนิพพานทางใจถอน “มิจฉาสังกัปปะ” ทั้ง ๓ อย่าง สัมปยุตด้วย “สัมมาทิฏฐิ” นั้น ของผู้มีทิฏฐิถึงพร้อมแล้ว คือ “ทิฏฐิสัมปทา”

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาวาจา” เป็นไฉน เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดต่อเสียด เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาวาจา” อนึ่ง “สัมมาวาจา” เว้นมิจฉาวาจา ถอน “วจีทุจริต” ทั้ง ๔ อย่าง สัมปยุตด้วย “สัมมาสังกัปปะ” นั้นของผู้เห็นและตรึกอย่างนั้น

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมากัมมันตะ” เป็นไฉนเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤตผิดในกาม นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมากัมมันตะ” อนึ่ง “สัมมากัมมันตะ” คือ เว้นมิจฉากัมมันตะ โดยตัด “มิจฉากัมมันตะ” ทั้ง ๓ อย่าง สัมปยุตด้วย “สัมมาวาจา” นั้นของผู้เว้นอย่างนั้น

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาอาชีวะ” เป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมละอาชีวะที่ผิด สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยอาชีวะที่ชอบ นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาอาชีวะ” อนึ่ง “สัมมาอาชีวะ” คือ เว้นจาก “มิจฉาอาชีวะ” โดยตัดความหลอกลวง เป็นต้น สัมปยุตด้วย “สัมมากัมมันตะ” นั้น เป็นความส่องแผ้วของวาจากัมมันตะ เหล่านี้ของบุคคลนั้น

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาวายามะ” เป็นโณ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้เกิดขึ้น ย่อมพยายามปรารภความเพียรประคองตั้งจิตไว้ เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ย่อมยังฉันทะให้เกิดขึ้น ย่อมพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้ เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่พินเพื่อน เพื่อความเจริญ โดยยิ่งเพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาวายามะ” อนึ่ง “สัมมาวายามะ” คือ ปรารภความเพียร โดยตัดความเกียจคร้าน “มิจฉาวายามะ” สัมปยุตด้วย “สัมมากัมมันตะ” นั้น สมควรแก่สัมมากัมมันตะนั้น ของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีลภูมิ กล่าวคือ “สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-และ-สัมมาอาชีวะ” และให้สำเร็จโดยไม่ให้อกุศลเกิดขึ้น ๑ ละอกุศลที่เกิดขึ้น ๑ ทำกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ๑ ตั้งมั่นอยู่ในกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมัสติ” เป็นโณ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย (๒) พิจารณาเห็นเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย (๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย (๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมัสติ” อนึ่ง “สัมมัสติ” ความที่จิตไม่ลุ่มหลง โดยกำจัด “มิจฉาสติ” สัมปยุตด้วย “สัมมาวายามะ” นั้นของผู้พยายามอยู่อย่างนี้ และให้สำเร็จการพิจารณาภายในกาย “กายานุปัสสนาสติปัญญา” ๑ การพิจารณาเวทนาในเวทนา “เวทนานุปัสสนาสติปัญญา” ๑ การพิจารณาจิตในจิต “จิตตานุปัสสนาสติปัญญา” ๑ การพิจารณาธรรมในธรรม “ธัมมานุปัสสนาสติปัญญา” ๑ ตามลำดับ

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น “สัมมาสมาธิ” เป็นโณ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลกรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ เข้าทุติยฌานอันเป็นความสงบแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ภิกษุเป็นผู้มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่ เป็นสุข เข้าจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้ท่านกล่าวว่า “สัมมาสมาธิ” นี้ อนึ่ง “สัมมาสมาธิ” คือ ความที่จิตมีอารมณ์เดียว โดยกำจัด “มิจฉาสมาธิ” สัมปยุตด้วย “สัมมัสติ” นั้นของผู้ที่คุ้มครองจิต ตั้งจิตไว้ดีด้วยสติอย่างยอดเยี่ยม ท่านกล่าวว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์” ฉะนั้นทั้งหมดนี้ คือ “อภิญ्ञจักรมรรค” อันประเสริฐ เป็นโลกุตระ อนึ่ง พึงพิจารณาการดับ “นิรวณูปกิเลส” ทั้ง ๕ อย่าง ดังท่านกล่าวไว้ในปิฎก ดังนี้

- (๑) สมาธิเป็นปฏิบัติต่อกามฉันทะ
- (๒) ปิติเป็นปฏิบัติต่อพยาบาท
- (๓) วิตกเห็นปฏิบัติต่อถีนมัทธะ
- (๔) สุขเป็นปฏิบัติต่ออุทธัจจกุกกัจจะ
- (๕) วิจารเป็นปฏิบัติต่อวิจิกิจฉา

นอกจากนี้ พึงพิจารณาถึง “ฌาน ๒” ได้แก่ (๑) “**อรัम्मณูปนิชฌาน**” คือ พง์อารมณ์ โดย “**สมาบัติ ๘**” เข้าไปพง์อารมณ์มีปฐมวิกสิณ เป็นต้น และ (๒) “**ลักขณูปนิชฌาน**” คือ พง์ลักษณะ โดยวิปัสสนามรรคและผล ซึ่งในวิปัสสนามรรคและผลเหล่านั้น (๑) “**วิปัสสนา**” ชื่อว่า “**ลักขณูปนิชฌาน**” เพราะเข้าไปพง์ ซึ่งลักษณะมี “**อนิจจลักษณะ-ทุกขลักษณะ-อนัตตลักษณะ**” (๒) “**มรรค**” ชื่อว่า “**ลักขณูปนิชฌาน**” เพราะกิจทำด้วยวิปัสสนาสำเร็จด้วยมรรค และ (๓) “**ผล**” ชื่อว่า “**ลักขณูปนิชฌาน**” เพราะอรรถว่า เข้าไปพง์นิโรธสังข์ อันเป็นลักษณะที่จริงแท้ หรือ เพราะพง์นิพพานอันมีลักษณะเป็น “**สุญญตะ-อนิมิตตะ-อัปปณิหิตะ**” อย่างหนึ่ง และเพราะเห็นลักษณะอันเป็น “**สังขภาวะของนิพพาน**” อย่างหนึ่ง ในฌานทั้งสองนั้น ในส่วนเบื้องต้นนี้ ท่านประสงค์เอา “**อรัम्मณูปนิชฌาน**” แต่ในขณะที่แห่งโลกุตมรรคท่านประสงค์เอา “**ลักขณูปนิชฌาน**” เพราะฉะนั้น พึงทราบว่า ชื่อว่า “**ฌาน**” เพราะเข้าไปพง์ “**อารมณ์**” เข้าไปพง์ “**ลักษณะ**” และเข้าไปพง์ “**ธรรมเป็นข้าศึก**”

“**สมาบัติที่ภิกษุอยู่ในที่ที่ไกลมรรค ซึ่งภิกษุออกจากฌานเป็นบาทอย่างนี้แล้วพิจารณาสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทำให้เกิดขึ้น ย่อมทำสมาบัติเช่นกันกับตน เช่นเดียวกับเหยียทำสรีให้เหมือนสีพื้นดิน ฉะนั้น**”

เพราะฉะนั้น ชื่อว่า “**ญาณ**” ด้วยอรรถว่า “**รู้ธรรมนั้น**” ชื่อว่าปัญญา ด้วยอรรถว่า “**ว่ารู้ชัด**” เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่ ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า นี้ทุกข นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” อย่างนี้

จบ มัคคสังนิทเทศ -----

แต่อย่างไรก็ตาม ญาณในสังขจะทั้งหลาย มี ๔ อย่าง [อริยสังข ๔-จตุรอรียสังขญาณ] ได้แก่ (๑) **สุตมยญาณ** – ญาณเกิดจากการฟัง (๒) **ววัตถานญาณ** – ญาณเกิดจากการกำหนด (๓) **สัมมสนญาณ** – ญาณเกิดจากการพิจารณา (๔) **อภิสมยญาณ** – ญาณเกิดจากการตรัสรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (๑) **สุตมยญาณ** – ญาณเกิดจากการฟัง นั่นคือ พระโยคาวจรนั้น ย่อมฟังสังข ๔ โดยย่อหรือโดยพิสดารย่อมรู้ว่า นี่ทุกข์ นี่สมุทัย นี่นิโรธ นี่มรรค กล่าวคือ การพิจารณาแยกแยะนามรูป [นามรูปปริจเฉทญาณ] ที่เรียกว่า “**อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์**” ดังพระตถาคตตรัสว่า “**สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้เสวยแล้ว สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นไปในทุกข์**”
- (๒) **ววัตถานญาณ** – ญาณเกิดจากการกำหนด นั่นคือ พระโยคาวจรนั้นย่อมกำหนดความของการฟัง โดยธรรมดา และโดยลักษณะ ย่อมลงความเห็นว่า ธรรมเหล่านี้ับเนื่องในสังขะนี้ นี้เป็นลักษณะของสังขะนี้ กล่าวคือ การพิจารณานามรูปถึงสาเหตุแห่งทุกข์ [ปัจจุยปริคคหญาณ โดยปัจจุยุปันนธรรมแห่งปัจจุยสมุปบาท หรือ ปฏิจจสมุปบันนธรรม ทั้งหลาย] คือ มีวิชาสามารถเข้าถึง “**อวิชา-และ-คัมहा**” นอกจากนี้ ให้พิจารณาถึง ประการแรก โดยนัยแห่ง “**อุปปันนะ**” คือ ธรรมที่เกิดขึ้นมี ๔ อย่าง ดังนี้

- (๑) **วตุตมานุப்புพฺพน** – เกิดขึ้นกำลังเป็นไป คือ ธรรมที่เกิดมาพร้อมกับ อุปปาพะ ชรา ภัยคะ – เกิด แก่ ตาย
- (๒) **ภูตูปคคูปฺพน** – เกิดขึ้นเสพอารมณแล้วดับไป คือ กุศลอกุศลเสวยรสอารมณแล้วดับไป คือ เสพแล้วก็ปราศไป และสังขตธรรมที่เหลือ กล่าวคือ เข้าถึงลักษณะ ๓ มี อุปปาพะ เป็นต้น แล้วดับไป คือ เสพแล้ว เป็นไปทั่วแล้ว
- (๓) **โอกาสกคคูปฺพน** – เกิดขึ้นทำโอกาส คือ เนื่องด้วยห้ามกรรมอันเป็นวิบากอื่นที่มีอยู่ แม้ในอดีตดั่งที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า “**กรรมที่ผู้มันได้ทำไว้แล้วในชาติก่อน**” แล้วทำโอกาสแห่งวิบากของตนตั้งอยู่ และเนื่องด้วยวิบากอันเป็นโอกาสที่ตนทำไว้แล้วอย่างนั้น แม้ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้นโดยส่วนเดียวในโอกาสที่ตนทำไว้เช่นนั้น
- (๔) **ภูมิตทฐูปฺพน** – เกิดขึ้นในภูมิที่ได้ คือ อกุศลที่ยังไม่ถอนในภูมิ ๓ นั้นๆ

และในประการหลัง โดยนัยแห่ง “**อุปปันนะ**” คือ ธรรมที่เกิดขึ้นมี ๔ อย่าง ดังนี้

- (๑) **สมุททาจรูปฺพน** – สิ่งเกิดขึ้นกำลังเป็นไปอยู่ นั่นคือ กิเลสชาติแม้ยังไม่เกิดในส่วนเบื้องต้นในอารมณอันไปสู่คตองแห่งจักขุ เป็นต้น
- (๒) **อารมมณาทิคคคูปฺพน** – เกิดด้วยการถืออารมณ โดยเกิดขึ้น โดยส่วนเดียวในกาลอื่น เพราะถือเอาอารมณ
- (๓) **อวิกขมภคคคูปฺพน** – เกิดด้วยการไม่ข่ม คือ กิเลสชาติไม่ข่มไว้ด้วยสมณะและวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ไม่เจริญด้วยการสืบของจิต เพราะไม่มีเหตุที่จะห้ามการเกิดได้

(๔) อสมุหตุปปนฺ – เกิดด้วยการไม่ถอน คือ กิเลสชาติ แม้ข่มไว้ด้วยสมณะและจะวิปัสสนา เพราะไม่ถอนด้วยอริยมรรค เพราะไม่ล่วงเลยธรรมชาติของความเกิด

ฉะนั้น การเกิดธรรมทั้งหลายเพราะ “**อวิชา-และ-คณา**” โดยปฏิบัติสมุปบาท ที่ทำให้หลงมกมายไม่มีสติสัมปชัญญะ จมอยู่ในสังสารทุกข์ไม่สิ้นสุด คือ พึงพิจารณาเห็น โดยความเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง แห่ง “**เวทนา ๓**” ดังที่ ท่านกล่าวว่า (๑) สุขเวทนาเป็นสุขเพราะตั้งอยู่ เป็นทุกข์เพราะปรวนแปร (๒) ทุกขเวทนาเป็นสุขเพราะตั้งอยู่ เป็นสุขเพราะปรวนแปร (๓) อทุกขมสุขเวทนาเป็นสุขเพราะรู้ เป็นทุกข์เพราะไม่รู้ แต่ก็ควรพิจารณาด้วยอำนาจการพิจารณาเห็นสัตว์มีความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา โดย “**สัมมสนญาณ**”

(๓) สัมมสนญาณ – ญาณเกิดจากการพิจารณา นั่นคือ พระโยคาวจรนั้น กำหนดสัจจะ ๔ ตามลำดับ อย่างนี้แล้วถือเอาทุกข์เท่านั้น ย่อมพิจารณาตลอดไปถึงโคตรภูญาณ (๑) โดยความไม่เที่ยง (๒) โดยความเป็นทุกข์ (๓) โดยความเป็นอนัตตา กล่าวคือ การพิจารณาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ที่สัมปยุตต์ด้วย “**วิปัสสนาญาณ ๕**” หรือ “**วฏฐานคามินีปฏิบัติญาณ**” อันเป็น “**กระบวนการทูปขันธ ๕**” เพื่อหลีกออกไปจากสังขารธรรมทั้งหลายโดยให้ถึงอริยมรรค โดย “**อภิสมยญาณ**”

(๔) อภิสมยญาณ – ญาณเกิดจากการตรัสรู้ นั่นคือ พระโยคาวจรนั้น ตรัสรู้สัจจะ ๔ ด้วยญาณหนึ่ง ในขณะที่ “**โลกุตตรมรรค**” ไม่ก่อน ไม่หลัง คือ ย่อมตรัสรู้ “**ทุกข์**” โดยการตรัสรู้ด้วยการกำหนดรู้ ย่อมตรัสรู้ “**สมุทัย**” โดยการตรัสรู้ด้วยการละ ย่อมตรัสรู้ “**นิโรธ**” โดยการตรัสรู้ด้วยการทำให้แจ้ง ย่อมตรัสรู้ “**มรรค**” โดยการตรัสรู้ด้วยการเจริญ กล่าวคือ การพิจารณาเห็น “**กิจในอริยสัจจ ๔**” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) “**ปริณญา**” หมายถึง การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า “**ทุกข์ อริยสัจจ ปริณญะยฺ**” ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา

(๒) “**ปหานะ**” หมายถึง การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า “**ทุกข์สมุทโย อริยสัจจ ปหาดัพพ**” สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา

(๓) “**สัจฉิกิริยา**” หมายถึง การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า “**ทุกข์นิโรโธ อริยสัจจ สจฉิกาดัพพ**” นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ

(๔) “**ภาวนา**” หมายถึง การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า “**ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจ ภาวนาดัพพ**” มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่ จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญหา

แต่อย่างไรก็ตาม ก็พึงพิจารณาถึง “มรรค” ที่เป็น “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” นั้น พร้อมด้วย “โลกิยมรรค” ได้แก่ “วิชา-และ-จรรยา” เพราะสงเคราะห์ “สัมมาทิฐิ” และ “สัมมาสังกัปปะ” ด้วย “วิชา” สงเคราะห์ ธรรมที่เหลือด้วย “จรรยา” อนึ่ง ได้แก่ “สมณะ-และ-วิปัสสนา” เพราะสงเคราะห์ธรรมทั้งสองอย่างนั้นด้วย “วิปัสสนายาน” สงเคราะห์ธรรมนอกนั้นด้วย “สมถยาน” ได้แก่ “ขั้น ๓-และ-สิกขา ๓” เพราะสงเคราะห์ ธรรมทั้งสองนั้นด้วย “ปัญญาขั้น” สงเคราะห์ธรรม ๓ อย่างในลำดับธรรมนั้นด้วย “ศีลขั้น” สงเคราะห์ ธรรม ๓ อย่างที่เหลือด้วย “สมาธิขั้น” และสงเคราะห์ด้วย “อธิปัญญาสิกขา-อธิศีลสิกขา-และ-อธิจิตตสิกขา” [อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔] เพราะฉะนั้น พระอริยสาวกผู้ประกอบไปบุญด้วยอริยมรรค คือ “มัลล สมังคี” เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย “วิชา-และ-จรรยา” โดยนัย “คุณคนเดินทางไกลประกอบด้วยตาสามารถเห็นได้ และด้วยเท้าสามารถเดินไปได้” ด้วยเว้น “ที่สุด ๒ อย่าง” [อันตา ๒] คือ (๑) เว้น “กามสุขัลลิกานุโยค” ด้วย วิปัสสนาญาณ และ (๒) เว้น “อถกิลมถานุโยค” ด้วยสมถญาณ ข่อมพึงปฏิบัติใน “มัชฌิมาปฏิปทา” เพื่อ ประพฤติปฏิบัติอันยิ่ง ดังนี้

- (๑) ทำลายกองโมหะด้วยปัญญาขั้น
- (๒) ทำลายกองโทสะด้วยศีลขั้น
- (๓) ทำลายกองโลภะด้วยสมาธิขั้น

โดยให้สำเร็จลุล่วงถึง “สมบัติ ๓” ได้แก่

- (๑) ปัญญาสัมปทาด้วยอธิปัญญาสิกขา
- (๒) ศีลสัมปทาด้วยอธิศีลสิกขา
- (๓) สมาธิสัมปทาด้วยอธิจิตตสิกขา

พร้อมด้วยปรมัตถประโยชน์เพื่อสำเร็จในการบรรลุนิพพานอันเป็นอมตะ” นั่นคือ “การบรรลุปฏิเวศเข้าถึง ความตรัสรู้บรมสัมโพธิญาณ” โดยความบริสุทธิ์สมบูรณ์แห่ง “วิสุทธิ ๓” ฉะนั้น ภิกษุย่อมหยั่งลงสู่ “อริย ภูมิ” กล่าวคือ “สัมมัตตนิยาม” [สัมมัตตตะ ๑๐ = สภาวะที่ถูกต้อง = อริยมรรคมีองค์ ๘ พร้อม สัมมาญาณ กับ สัมมาวิมุตติ] อันวิจิตรด้วย “ธรรมรัตน” คือ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” [ธรรมเครื่ององค์เกื้อกูลความตรัสรู้ และอริยมรรค] โดยอรรถสำคัญว่า “งามในเบื้องต้น-งามในท่ามกลาง-และ-งามในที่สุด” ด้วยประการฉะนี้.

จบสมบุรณ์ ในธรรมกำหนดรู้ชัดหมายจำในอริยสัจ -----

